

Írta: Vucskó Bernadett

ISKOLAI SZOCIÁLIS MUNKA

Magyarországon a 90-es években egyre ismertebbé vált a szociális munkás szakma, az emberek igénylik a szociális és mentális segítséget. A szociális munkán belül új területként mutatkozik meg az iskolai szociális munka, mely jellegzetes, új és komplexfeladatokat lát el. Elméleti és gyakorlati háttere kialakulóban van, mert iskolánként változó feladatokat látnak el az iskolai szociális munkások. Elméleti megközelítésből több modellel (hagyományos klinikai, iskolaváltoztató, közösségi-iskolai, társadalmi kölcsönhatás) találkozhatunk, melyek hatnak egymásra, önállóan ritkán jelennek meg. A legelterjedtebb a hagyományos klinikai modell, melynek központjában a társadalmi és/vagy érzelmi problémákkal küszködő tanulók állnak. Gyakran társul ehhez az iskolaváltoztató modell, melynek célrendszere az egész iskola. E két modell meghatározásában a figyelembe veendő problémák forrásai a gyermekek emocionális, pszichés gondjai, melyek legtöbbször a család diszfunkcionális működéséből adódnak, ill. az iskolai normák és körülmények okozhatnak problémás helyzetet. (Munkámat e két modell célkitűzésével egyetértve végeztem.)

Dilemmát jelent az iskolai szociális munka meghatározása és értelmezése. Az iskolai szociális munkás az adott intézmény területén dolgozik. Kölcsönhatásban van a tanulókkal, pedagógusokkal, szülőkkel és az intézményi vezetéssel. Az iskolai koordinátorokat – akik az intézményben 1-1 órás ügyeletet tartanak a családsegítő- vagy gyermekjóléti szolgálatok munkatársaként – nem foglalom bele ebbe a meghatározásba.

Az iskolai szociális munkás feladatai közé tartozik:

- érdekvédelem,
- kulturális és szabadidős programok szervezése,
- információ- és tanácsadás,
- iskolahigiénia (testi, lelki egészség),
- szociális és mentális segítségnyújtás,
- felvilágosítás (serdülőkor problémái, devianciák, nemi élet),
- segítő intézményekkel való kapcsolattartás.
- Értékeket, normákat közvetítő szerepet tölt be az iskola és a családok között, feltárja

a szülő-gyerek-tanár közti konfliktusokat.

A felsorolt feladatok megvalósításában segítséget nyújthatnak a pedagógusok, főleg az iskolahigiénia és a programszervezés területén.

A pedagógus munkájának főbb jellemzői:

- meghatározott tervek szerint dolgozik (tanterv),
- tudást, ismeretet közvetít (tanít),
- képességeket, értékeket fejleszt,
- társadalmi, politikai szerepekre készít fel,
- eredményt, teljesítményt értékel.

A szociális munkás azonban:

- a bajban lévő embert segíti a vele együtt kimunkált stratégia alapján,
- a bajok elkerülése végett készségeket fejleszt,
- a szükséges erőforrásokról az együttműködők között közvetít,

- segíti a reszocializációt, rehabilitációt,
- szakmai etikai kódex alapján dolgozik.

Többek között e feladatokat és jellemzőket tartottam fontosnak munkám kezdetén, mikor 1998 októberében a Zuglói Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat pályázat útján nyert támogatásból alkalmazni tudott iskolai szociális munkásként. Szolgálathoz kerülésemmel a vezetőséggel közösen beszéltem meg feladataimat, terveimet, elképzeléseimet. A szintén zuglói Álmos vezér téri Általános Iskola és Gimnázium épületében kezdtem meg munkámat.

Kezdeti lépések:

1. Az iskola kiválasztásával egyidejűleg tájékozódtem a kerület szociális jellegzetességeiről. A lakótelepi környezetben elhelyezkedő oktatási intézményben főleg a társadalom középosztályába tartozó családok átlagos képességekkel bíró gyermekei tanulnak. Az átlagtól – mind negatív, mind pozitív irányban – eltérő helyzetű családok és képességű gyermekek is megtalálhatók, arányuk kb. 30%-ra becsülhető. A valamely kisebbséghez tartozó gyermekek száma elenyésző.

2. A szociális munkás szakma megismertetése az iskolai vezetőkkel, és terveim előrevetítése volt a kezdő lépés az iskolában. Az így létrejövő együttműködési szerződés (a Szolgálat és az iskola között) megkötése után kellett keresni az iskola épületében egy szabad helyet, mely biztosítja az egyénnel való foglalkozás intimitását. A hely kiválasztásának iránymutatói röviden a következők:

- elérhető legyen bármikor tanár, diák és szülő számára,
- zárható lehessen az intim beszélgetések alatt,
- közvetlenül nyíljon a közös térbe, hogy ne keltsen feltűnést ha valaki betér (ne legyen számára kellemetlen).

Az „irodát” a gyermekek kezdeményezésére „SZOC-KUCKÓ”-nak neveztük el.

Ehhez a névhez tudták hozzákapcsolni, mit csinál a szociális munkás az iskolában, hol lehet őt elérni, mivel lehet hozzá fordulni. Az elnevezés jelképpé vált az idők folyamán.

3. Kértük az iskolát, hogy biztosítsa technikai eszközök (telefon, számítógép, fénymásoló) elérhetőségét, használatát. További eszközöket (íróeszköz, papír stb.) a Szolgálat nyújtott rendelkezésemre. Nehézséget jelentett, hogy csak a titkárságról lehetett telefonálni, ahol folyamatos volt a mozgás. A kliens anonimitását csak nagy erőfeszítéssel lehetett fenntartani a telefonbeszélgetések alatt.

4. A tárgyi feltételek megteremtése után elkezdődhetett az érdemi munka:

- ismerkedés az iskola épületével,
- személyzetével,
- működési rendjével és szabályzatával.

Legfontosabbnak tartottam a szakma és munkám megismertetését. Ehhez meg kellett keresnem a kulcsembereket (munkaközösség vezetők, osztályfőnökök, diák-önkormányzati vezetők), akiken keresztül eljuthattam minden dolgozóhoz és tanulóhoz. Tájékoztatásaimnál nagy hangsúlyt fektettem az elérhetőségi lehetőségekre: mikor, hogyan kereshetnek fel, milyen témában és feltételek mellett (titoktartás).

5. Kapcsolatfelvétel:

- Igazgató és helyettesei: tájékoztatást adtam, hogy mennyiben érinti munkám az iskola életét. A folyamatos kapcsolattartás és kölcsönös tájékoztatás fontos volt, hogy tevékenységem ne legyen ellentétes az iskola érdekeivel. A vezetők mindvégig segítették munkámat a pontos tájékoztatással.

- Munkaközösség vezetők: tevékenységük fontos volt az információk terjesztésében, az iskola szervezeti felépítéséről, működéséről tudtak megfelelő tájékoztatást adni.

- Osztályfőnökök: a diákok és szülők mozgósításában volt nagy szerepük, a jó kapcsolat feltétele a közös munkának, ismerték az adott diák személyiségét, osztályban elfoglalt helyét, tanulási képességét. Vegyes érzésekkel fogadtak az iskolában. A jó kapcsolat leginkább akkor alakult ki azokkal, akik bizonytalanok voltak munkám létjogosultságában, amikor saját osztályukban tanuló gyermekkel értem el eredményeket.

- Gyermek- és ifjúságvédelmi felügyelők: annak érdekében, hogy ne legyenek átfedések munkánk között, pontos tervet kellett kidolgozni, milyen tevékenységeket látnak el egyedül, és ha segítség kell adott esetben, vagy elakadtak a segítségnyújtási folyamatban, jelezték az esetet számomra. Heti rendszerességgel találkoztunk, hogy az új, vagy folyamatos ügyeket megbeszéljük. Fontosnak tartom számukra a folyamatos továbbképzések biztosítását, hogy megismerjék a szükséges jogszabályi háttérrel, segítő intézményeket, szociális ellátási formákat.

- Szaktanárok: információt tudtak nyújtani a diákok viselkedéséről, fontos jelző szerepet tölthettek be.

- Diákönkormányzatok: a diákok érdekeinek védelmében és érvényesítésében léptek fel szervezeti formában, a diákjogok érvényesítése érdekében gyűléseiken részt vettem, munkájukat információval, tanácsadással segítettem. Véleményem szerint „segítő tanár” helyett az iskolai szociális munkás lenne a megfelelő „semleges” támogatója a szervezetnek. Ez azonban nem jött létre az idő rövideje és a munka határideje miatt.

- Diákok: felhívták a figyelmet az iskolai konfliktusokra, saját problémájukra leginkább viselkedésük megváltoztatásából lehetett következtetni, jelzőrendszert alkottak az iskoláról, szabályairól, tanárokról, társaikról. Leginkább a kötetlen beszélgetéseket kedvelték, éppen ezért szünetekben sokan bejöttek a „SZOC-KUCKÓ”-ba velem és egymással beszélgetni.

- Szülők: a diákok háttérének megismerésében nyújtottak segítséget, családi problémák esetében meghatározó szerepet tölthettek be, gyermekük érdekében tett intézkedésekről tájékoztatni kell őket. A személyes találkozás és tájékoztatás segített a velük való kapcsolat kiépítésében, ezért tartom fontosnak a családlátogatást.

6. Kapcsolatfelvétel formái:

- Tájékoztató lapokat szerkesztettem tanároknak, diákoknak és szülőknek az iskolai szociális munkáról, tevékenységi körömről, elérhetőségi lehetőségekről.

- A személyes ismeretség érdekében külön értekezleten bemutatkoztam a pedagógusoknak, és ellátogattam egy-egy órára minden osztályba, ahol kérdéseket tettek fel a gyerekek.

- Kötetlen beszélgetések szünetekben, tanítás után.
- Iskolai programokon való részvétel, kirándulások.
- Szülői értekezleteken bemutatkozás, fogadóóra.

7. A szükséges nyilvántartások (tanulói névsor és létszám, havi ütemtervek) és szabályzatok (helyi rendeletek, SZMSZ, Házirend) beszerzésével együtt összegyűjtöttem a gyermekvédelmi felelősök és az osztályfőnökök segítségével a

veszélyeztetettnek ítélt tanulók névsorát. A listán szereplő gyermekek váltak gyakorlati munkám középpontjává. Olyan segítségre szorultak, melyet feladataimban már meghatároztam. Az osztályfőnököktől kértem információkat, és az ő jelzésükre, vagy a gyermek saját kérésére indult meg a közös segítő munka.

Nehézséget az iskola felépítése jelentett a kezdeti munkában, mivel három külön épületből áll. A gimnáziumot és az általános iskolai felső tagozatosokat egy zárt folyosó köti össze, míg az alsó tagozatosok épülete kb. 300 méterrel messzebb van külön udvarral.

Folyamatos munkák:

1. Az egyszeri munkákon kívül meghatározó:

- folyamatos egyéni esetkezelés,
- információ- és tanácsadás,
- rendszeres kapcsolattartás diákokkal, tanárokkal, gyermekvédelmi felelősökkel, iskolai diákönkormányzatokkal és a szociális/segítő intézmények képviselőivel,
- iskolai programokon való folyamatos részvétel, ill. szervezésükben való segítségnyújtás, mely elősegíti az intézmény belső mechanizmusának megismerését,
- nevelőtestületi és egyéb értekezleteken való részvétel, mely a tanulási és/vagy magatartásproblémáival küszködő gyermekekről is ad tájékoztatást.

2. Nem volt elég megtervezni a szabadidős, felvilágosító jellegű vagy egyéb programokat, anyagi hátterüket is meg kellett teremteni, hiszen az iskola kapacitása véges. Ezért fontos volt az aktuális pályázatok ismerete, benyújtása, ill. az egyéni pályázási lehetőségekre való figyelemfelhívás a diákok körében pl.:

- művészeti versenyek,
- tudományos konferenciák,
- tanulmányi verseny,
- nehéz szociális körülmények között élő tanulók támogatása,
- tanulmányi ösztöndíjak.

Egy nyári játszótábor megszervezése is függött a pályázati eredményektől, hogy segíteni tudjunk a nehéz körülmények között élő családok anyagi megterheltségén. (A benyújtott pályázatokból 165 ezer forintot nyertünk 18 gyermek egy hetes táboroztatására.)

3. Az információk bővítése érdekében szóróanyagokat és tájékoztató füzeteket szereztem be a fiatalokat érintő aktuális témákról (szerelem, szex, drog, alkohol, fogamzásgátlás, betegségek, AIDS, pályaválasztás, munkalehetőségek, szabadidős programok, bűnözés törvényi következményei), melyeket szünetben kötetlenül olvasgathattak. A kiadványokat nagy érdeklődéssel forgatták.

Eseti munkák:

1. Az iskolai szociális munka szerves része:

- mentálhigiéniai feladatok ellátása,
- a pályaválasztás és továbbtanulás elősegítése.

E témakörökben felkért szakemberek tartottak előadást osztályfőnöki órák keretében, ill. szerveztem csoportokat. A pályaválasztást elősegítő csoportokon harmadikos és negyedikes gimnazisták vettek részt, míg a szexuális felvilágosító program hetedikes és nyolcadikos

tanulóknak indult el. A pályaválasztási tanácsadási programot ki-ki egyéni foglalkozás keretében is végezhetette.

2. A pedagógusok, vagy gyermekek jelzésének kivizsgálása is eseti munkát igényelt:

- egyéni beszélgetéssel,
- óralátogatással,
- családlátogatással,
- környezettanulmánnyal,
- társintézmények megkeresésével egybekötve.

3. Az iskolában felmerülő szabadidős, tanulási és egyéb igények és hiányosságok felderítésére kérdőíves szükségletfelmérést indítottam el, mely segítségével szolgálhat az iskolai élet átalakításában, javításában az ott tanulók és tanítók motivációjának megfelelően.

4. A nyári szabadidő-eltöltésre is fel kellett készülni, egy tábor megszervezése pontos odafigyelést igényelt. Ismerni kellett a családok szociális helyzetét, a gyermekek érdeklődési körét. 18 főre terveztem egy személyiség- és önismeret-fejlesztő játszótábort 10-12 évesek részére a Börzsönyben, távol a lakótelepi környezettől. Pályázati pénzekből próbáltuk a kiadások egy részét fedezni.

5. Lényeges volt továbbá, hogy naprakész információim legyenek, mint iskolai szociális munkás. Ismernem kellett és folyamatosan figyelemmel kísértem:

- a hatályos jogszabályokat, törvénymódosításokat,
- a legfrissebb társadalomkutatási eredményeket,
- a megjelent szakirodalmakat a gyermekvédelem területén,
- a pszichológia, szociológia, jog, társadalom és szociálpolitika aktuális kérdéseit.

Szakmai hozzáértésemhez elengedhetetlen volt a részvétel megfelelő továbbképzéseken, konferenciákon, ismernem kellett a megjelent szakkönyveket, tanulmányokat, folyóiratokat.

Iskolai eset-, és csoportmunka:

1. Az Álmos vezér téri Általános Iskola és Gimnázium 680 fővel kezdte meg az 1998/99-es tanévet. A felmérés alapján az osztályfőnökök megítélése szerint a létszám 22%-a (150 fő) veszélyeztetettnek számít. A veszélyeztetettség/hátrányos helyzet – amely nem feltétlenül jelent akkut problémát – szempontjai:

- a szülők elváltak,
- a szülő egyedül neveli gyermekét,
- nevelőszülők nevelik,
- valamelyik szülő munkanélküli,
- 3 vagy annál több gyermek van a családban,
- nehéz anyagi helyzet,
- családi kapcsolati problémák,
- bántalmazás, elhanyagoló család,
- egészségügyi problémák,
- kollégiumi elhelyezés.

A tanév folyamán azonban változhat a család szerkezete, anyagi körülménye, ezért folyamatosan felül kell vizsgálni a listát. Az osztályfőnökök a folyamatos kapcsolattartás alatt jelezték a változásokat. Rá kellett kérdezni az osztályaikban tanuló gyermekek szociális

helyzetének, illetve kapcsolatainak változására is. Több esetben a listán nem szereplő gyerekek kerültek olyan helyzetbe, hogy segítségre szorultak, de előfordult az is, hogy rendeződtek a problémák, így nem volt szükség a folyamatos kapcsolattartásra. A legtöbb esetben az osztályfőnök érzékeli a változásokat akkor is, ha nem tudja pontosan definiálni az adott problémát.

2. Az ügyeleti időt a diákokhoz és a szülőkhöz igazodva kellett meghatározni, ezért délutáni ügyfélfogadást is tartottam a szülők részére az iskolában.

- A „SZOC-KUCKÓ” két helyiségből állt. Közvetlenül a folyosóról nyílt a bejárat egy kis közös részre, ahonnan az intimebb beszélgetésre alkalmas szobába lehetett bejutni. A közös rész mindig nyitva állt, kisebb olvasótárrá alakult az ott elhelyezett tájékoztató anyagok iránti nagy érdeklődés miatt. A diákok szünetekben bármikor bejöhettek olvasgatni, beszélgetni.

- Ezeket a beszélgetéseket nem adminisztráltam, hiszen egyszerre egy szünetben 10-15 diák is a helyiségben tartózkodhatott. Pontos nyilvántartást azokról az esetekről vezettem, mikor egyéni beszélgetés történt az adott problémáról, vagy valamilyen intézkedést kellett tenni. Az esetlapon szerepel a kliens neve, címe, a megkeresés ideje, tárgya, a probléma pontos definiálása, a találkozások dátumai és egyéb intézkedések.

3. Személyes segítségnyújtás:

- 22 gyermekkel folyamatos, problémára fókuszált kapcsolat alakult ki.
- A diákokon kívül a tanároknak is segítséget tudtam nyújtani személyes problémáikban. (Két esetben a tanácsadáson kívül konkrét segítségre, ügyintézésre volt szükség.)

- A szülők általában a gyermekekkel kapcsolatos problémák során jelentek meg az intézményben, de három esetben a szülő önkéntesen jött be családi problémája megoldása érdekében.

4. A komplex családgondozást igénylő eseteket (6 család) a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat felé jeleztem, ahol egy-egy családgondozó lett az esetvezető, de a folyamatos és kölcsönös segítségnyújtás megmaradt a későbbiekben is.

5. Előfordulási gyakoriság szerint a következő típusú problémák jelentkeztek:

- pszichológiai,
- gyermeknevelési,
- életvezetési,
- információkérés,
- anyagi nehézség,
- alkohol,
- gondozási,
- drog,
- tanulási nehézség,
- jogi,
- egészségügyi,
- foglalkoztatási,
- egyéb.

6. Célesoportonként előforduló problémák, melyekkel megkerestek:

- Diák: tanár-diák közötti konfliktus, tanulási nehézségek, kapcsolati problémák (családtaggal, kortárssal), dohányzás, házirend, serdülőkori krízis, nyári munkalehetőség, pályaválasztás, továbbtanulás.
- Tanár: válás, továbbképzés, továbbtanulás, tanulóval való konfliktus, szervezés.
- Szülő: gyermeknevelés, válás, családi krízis, iskolai elhelyezés, pszichológiai probléma, nehéz anyagi helyzet, munkanélküliség, születendő gyermek fogadása.
- Gyermekvédelmi felelős: társintézményekről információ, adott esetben való elakadás, iskolai hiányzások, csavargás, magatartászavarok.
- Diákönkormányzat: információ gyermek- és diákjogokról, iskolai szabályokról, programszervezés, tanács kikérése tanári eljárás jogosságáról, pályázatírás.

7. A második félévben ötödik osztályosok részére hirdettem meg egy játszócsoportot azzal a céllal, hogy a játék folyamán elsajátíthassanak bizonyos értékeket, normákat (melyek segíthetnek az iskolai alkalmazkodásban), és jobban megismerjék képességeiket, önmagukat.

A játszócsoport foglalkozáson 12 ötödikes gyermek vett részt, akik tanulási, magatartási nehézségekkel küszködtek, nehezen tudtak beilleszkedni az osztályközösségbe, túl visszahúzódnak, vagy éppen hiperaktívak. A foglalkozás befejezéséig egy jól együttműködő, egymásra odafigyelő csapat jött létre, elfogadták egymás jó és rossz tulajdonságait, segítették egymást a negatívumok kijavításában. A csoport igazi közösséggé alakult, több kirándulást is szerveztünk a foglalkozásokon kívül.

8. A segítő intézményekkel való kapcsolattartás segítette munkám hatékonyságát és rugalmasságát. Konkrét segítséget kaptam a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálattól, Nevelési Tanácsadótól, Gyermek- és Családterápiás Intézettől, Gyámhatóságtól és a helyi Polgármesteri Hivataltól. A kapcsolattartást elősegítette a szervezett továbbképzéseken való részvétel, ahol olyan információkat sajátíthattam el, melyek napi munkámat megkönnyítették.

Szakmai háttér, szupervízió:

Munkám jellegzetessége az, hogy heti négy alkalommal tartózkodtam az iskolában meghatározott ügyeleti rendszerben.

Hetente egy napot a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatnál töltöttem. A munkaértekezleten és az esetismertetésen kívül komoly szakmai támaszt kaptam az esetmegbeszélő csoportok keretében, illetve a szupervízión. Elengedhetetlennek tartom ezt a háttérrel a munkavégzés folyamán még akkor is, ha az iskolai szociális munkás az iskola alkalmazottja. Kell egy szakmai segítő háttér, mely a felmerülő nehézségekben segítséget tud adni.

Tapasztalataim:

Az iskolában eltöltött nem egészen egy év megerősítette bennem azt a hitet, hogy iskolai szociális munkásokra szükség van. Nem elég, ha egy pedagógus (félállásban) végzi el a gyermek-és ifjúságvédelmi feladatokat. A munka sokkal komplexebb és több időt, felkészültséget igényel.

Munkám során elvégeztem mindazon feladatokat, melyeket ismertettem, viszont az idő rövideje és határozott ideje miatt néhány célkitűzés nem valósulhatott meg, pl.: a diákönkormányzatok teljes mértékű segítése a pedagógust felváltva, családlátogatás konkrét feladat nélkül, maximális részvétel az iskolai élet szervezésében.

Véleményem szerint az iskolának kellene alkalmaznia a szociális szakembert, hogy teljes mértékben be tudjon épülni az iskolai élet minden színterébe. Viszont ezt csak abban az esetben tudom elképzelni, ha megvan a megfelelő szakmai felkészültség és segítség hasonló területen dolgozó szakemberektől, mint pl.: esetmegbeszélések, szupervízió, szakmai konferenciák, továbbképzések.

Legeredményesebb munkát a diákok körében értem el. Befogadtak, elfogadtak, megbíztak bennem. A pedagógusokkal való kapcsolat kiépítése volt számomra a legnagyobb feladat, nehéz volt elfogadtatni velük, hogy az iskolához tartozom, mikor nem annak alkalmazásában dolgoztam ott. Ez a kettős helyzet máskor is gondot okozott, pl.: pályázatírásnál melyik intézmény nevében nyújtsam be a projektet, konferenciákon kinek a képviselőjében jelenjek meg...

Nagy lehetőségeket látok e szakma elterjedésében, a szociális munkások segíthetnek a pedagógusoknak, családoknak és gyermekeknek, hogy az iskola megfelelő alapot nyújthasson az ember életében.

Irodalom:

- Szociális munka az iskolában
szerk.: Budai István Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1996.
- Iskolai szociális ismeretek
szerk.: Jankó Judit COMENIUS BT, Pécs 1996.
- Tanulmányok a gyermekjólét köréből I. – Iskolai szociális munka
szerk.: Budai István Hajdúböszörmény 1993.